

Др Александра
М. ПЕЋИНАР
историчар
Чачак

УДК: 94:327(497.1:495)"1918"(093.2)

Стварање краљевине СХС и Грчка

Апстракт: релативно први период прве половине XX века, од краја I светској ратној и настанка Краљевине Срба, Хрватина и Словенаца, означава је заокреп у српско-грчким дипломатским односима. "Судбинска повезаност" двеју балканских земаља условљавала је планове савезничких политичких руководстава о остварењу у појединачним територијалних циљева у садашњој комплексној балканској ситуацији, резултатом окончаног рата, али и последицом политике коју су намењале Велике силе у периоду одређивања балканских граница на Конференцији мира у Паризу. Дипломатска делатност два кључна носиоца националних тежњи, српске (југословенске) и грчке државе, Ашића и Венизелоса, ограничавана је иницијативама монарха обе земље, претешћи да наруши позитивну слику коју су њихове владе уз велике напоре до сада створиле.

Кључне речи: македонско питање, српско-грчки савез, стварање Краљевине СХС, Краљ Константин I, Влефтиериос Венизелос, Никола Ашић, Конференција мира у Паризу, заокреп у српско-грчкој политици

Тема српско (југословенско)-грчких односа је од 1918. године, и у српској, и у грчкој историографији само површно обрађивана. Разлоге треба тражити у традиционално идеализованом приказивању односа Србије и Грчке, условљеном како недостатком снажних националних сукоба, тако и покушајем да се у проучаваном периоду односи двеју земаља, нарочито у периоду одређивања граница на Конференцији мира у Паризу, страним силама прикажу пријатељским, без икаквих несугласица, у тежњи за остваривањем што повољнијег територијалног устројства двеју савезница у периоду после Првог светског рата.

Објективна оцена односа двеју земаља у периоду стварања Краљевине СХС, наметнула је анализу дипломатске преписке руководећих политичких структура Атине и Београда. Одговори су тражени на три суштинска питања, произашла из анализе односа двеју земаља у свим нивоима њихове комуникације, а односе се на питања политичких, друштвено-културних и економских промена које је стварање Краљевине СХС проузроковало на територији Балкана, а нарочито у односу на свог грчког савезника, и то са нагласком на територији Македоније, латентном извору сукоба још из периода XIX века.

I. Македонско питање

Македонија, описана као Солунска област која се састојала од три турска вилајета (Солунског, Битољског и Косовског), одувек је, као ни једна друга територија на Балканском полуострву, представљала узрок спорова и крвопролића. Балканска

дипломатија је још од 1878. године била усредсређена на ово „експлозивно подручје” имајући за циљ одлуку о подели македонске територије између три суседне земље-Србије, Грчке и Бугарске. Један од разлога немилосрдне борбе за Македонију представљао је стратешки економски значај те области, изражен у могућности контроле над великим коридором који је водио из Средње Европе, дуж Моравско-вардарске долине у Средоземље. Етничка сложеност наведене граничне области, „у којој су се разне националности стапале”, додатно је подстицала настајање националних аспирација изражених у иредентистичким територијалним захтевима.¹ Управо су доктрине националног распрострањања (грчка „Велика Идеја”, српска „Велика Србија” и бугарска „Санстефанска Бугарска”) биле од непроцењивог значаја за стране силе које нису позитивно гледале на политичко уједињење Балкана.² Политичка контрола Македоније и првенство у њој, као циљ сваке од наведених земаља, додатно су отежавали међусобну дипломатску комуникацију, постајући непремостива препрека за успостављање равнотеже у овом делу Балканског полуострва.³ Македонско питање, као несумњиво једно од најозбиљнијих питања која су мучила Балкан више од два века, карактерисано у историографским наводима и као последица „неуравнотежених националних покрета, међусобно суочених тежњих балканских држава, вишејезичности хришћанског становништва”,⁴ створило је неопходне предуслове за рођење, проширење и заплет балканске ситуације и „кретање” становништва Македоније уским колосеком националне идеологије, која је као превасходни циљ имала појединачно етничко остварење. Спознајући сопствене етничке карактеристике, балкански народи су полако рушили национална царства у којима су били опкољени, оснивајући тако одвојене националне државе. На тај начин је македонско питање, „које није било ништа друго до проширења генералног источног питања”,⁵ од латентног политичког проблема прерасло у стварни извор сукоба на почетку друге деценије XX века.

Обећање вођа Младотурске револуције, отпочеле у јуну 1908, о поштовању начела о националној једнакости мањина на турској територији, није испоштовано, што је условило кретање све три балканске државе према заједничком ослободилачком рату. У међусобним договорима, поред питања будућности македонског простора које је имало примарни значај, а кретало се од српско-грчке тенденције о његовој подели до бугарске тежње за аутономијом исте области, 30. 9. 1912, означио је постављање додатног питања од стране тада већ савезничких земаља-захтев за њеном управном аутономијом од стране Турске. Негативан став Турске је као резултат имао отпочињање

¹ Лефтен Ставрианос, *Балкан после 1453*, Еквилibriум, Београд, 2005, 492-493.

² Лефтен Ставрианос, *н. д.*, 492-493.

³ Λουκιανός Χασιώτης, “Βαλκανική Ομοσπονδία”, *Εξέλιξη* (141), Αθήνα, 2002, 44-49.

⁴ Βαγγέλης Παναγόπουλος, “Βαλκανική Ομοσπονδία”, *Εξέλιξη* (141), Αθήνα, 2002, 44-49.

⁵ Γεώργιος Νεκτάριος, “Ιστορία του Μακεδονικού ζητήματος”, *Εξέλιξη* 5-10 www.an-tibaro.gr (8. 5. 2008)

Првог балканског рата 5. 10. 1912, који је окончан потписивањем Лондонског уговора 17. 5. 1913 и њеном неизбежном предајом. Неуспешни преговори о подели Македоније условили су напад Бугара на Србију и Грчку (16. 6. 1913), којим је отпочео Други балкански рат. Пораз Бугарске је озваничен потписивањем мира у Букурешту, 10. 8. 1913. Овим уговором Грчка је признала централну и источну Македонију. Бугарске тежње су се, међутим, наставиле и избијањем Првог светског рата. Бугарска је стала на страну Централних сила (октобар 1915.), а у мају 1916, и пре него што се Грчка умешала у рат, Бугари су изненада напали Грчку, заузимајући источну Македонију од Неста до Струме.⁶ Велики део одговорности за догађаје у периоду 1916-1918. у заузетој источној Македонији, сносила је ВМРО, (Унутрашња Македонска Револуционарна Организација), која не само да је вршила притисак на бугарску владу да уђе у савез са Централним силама, као и да заузме и српску и грчку Македонију, већ је имала и директно утицаја у зверствима вршеним над грчким и српским становништвом. Грчка је нешто касније ушла у састав Антанте, крајем јуна 1917. Централне силе су изгубиле рат, а непријатељства између Бугарске и сила Антанте званично су окончана миром у француском градићу Нејиу, (новембар 1919.), који је коначно утврдио дотадашње питање територија балканских земаља у Македонији.⁷ Македонски простор, сачињен од три османска вилајета, припао је: „1) Грчкој, стара грчка Македонија, смањена за 1/10, 51,57%; 2) Бугарској један део североисточног македонског простора, 10,11%; 3) Краљевини СХС која је 1918. по први пут успела да се уједини у једну државу, северозападни део македонског простора, Вардарска Македонија-област Скопља 38,32%.”⁸ Како за Грчку, тако је и за Краљевину СХС „македонско питање” било закључено потписивањем Уговора у Нејиу. Званични Београд је генерално посматрајући, могао бити задовољан присвајањем једног великог дела Македоније. Као једини актуелни проблем остао је неразјашњен статус становништва у њеном северозападном делу. Иако је ово становништво традиционално било бугарско, језик којим је оно говорило у суштини је био један дијалекат бугарског језика. Новооснована Краљевина СХС је, насупрот ставу Бугарске, тврдила да су становници Македоније били Срби, а не Бугари. Присвојени део македонске територије називала је јужном Србијом, а њене становнике Србима.⁹

2. Српско-грчки савез и односи две земље до стварања Краљевине СХС

Наводи о српско-грчким односима, све до званичног ступања Грчке у рат половином 1917. године, указују на кризу коју ју је проузроковала упорна тежња краља Константина да Грчка сачува своју неутралност у надлазећем рату, а која је имала тешке последице како по српску војску, тако и на ситуацију у самој Србији.

⁶ Γεώργιος Νεκτάριος, “Ιστορία του Μακεδονικού ζητήματος”, Αντίβαρο, 5-10, www.antibaro.gr (8. 5. 2008)

⁷ Ibid. 6. 5-10.

⁸ Ibid. 6. 5-10

⁹ Γεώργιος Νεκτάριος, “Ιστορία του Μακεδονικού ζητήματος”, ~~Αντίβαρο~~ 5-10, www.antibaro.gr (8. 5. 2008)

Односи на релацији Атина-Београд променили су се тек у моменту одласка краља Константина са власти и преузимања иницијативе од стране председника владе Елефтериоса Венизелоса.

Уговор о одбрамбеном савезу (потписан 1. јуна 1913. године између Грчке и Србије), као резултат дуготрајних међусобних преговора, представљао је спутавајућу околност за германофилску спољну политику грчког краља Константина. Настао након српске иницијативе и преговора прузрокованих „неприхватањем бугарске владе грчког предлога о подели јужне Македоније и њеног одбијања да прихвати ревизију српско-бугарског уговора (односно исправку договорене границе), падом Једрена, примирјем са Турском, затегнутим односима међу савезницима, који су претили да прерасту у сукоб, као и неуспехом руске дипломатије да се несугласице реше мирним путем”,¹⁰ у моменту потписивања изузетно користан, како за појединачне интересе двеју савезница, тако и за њихов заједнички наступ на међународној сцени, у новој политичкој констелацији проузроковао је проблеме грчкој страни.

„Уговор о савезу” садржао је 11 чланова. Први је предвиђао да су уговорне стране обећавале обострано гаранцију својих поседа и преузимале обавезу да, у случају када би једна од две краљевине трпела напад, а да није изазван од њихове стране, пружају обострану помоћ свим расположивим оружаним снагама и да у наставку успоставе мир „заједнички и по договору”.¹¹ По другом члану, две државе су преузимале на себе обавезу да обострано подрже своје територијалне претензије и да не дођу у нарочити споразум са Бугарском. Остали чланови односили су се прецизно на територије које би присвојила било која од уговорних страна (чланови 3, 4). У случају неспоразума са Бугарском, предвиђало се посредовање двојице вођа савезничких држава (члан 5). Исти члан је предвиђао, да у случају да Бугарска не буде прихватала уређивање разлика на миран начин, две државе имају обавезу да војно помогну једна другу и да закључе мир „само заједно и по обостраном уговору”.¹² Све заједничке одредбе у члановима 6, 7 и 10 које су се односиле на предвиђање склапања војних уговора, на питање стварања Слободне српске зоне у Солуну и на могућност укидања уговора после проласка 10 година, Њ. В. краљ Грка, „преузео је на себе као обавезу, ако му влада буде пружила неопходне олакшице да ће гарантовати у року од 5 година потпуну слободу извозне и увозне српске трговине у солунској луци и кроз Солун у Скопље и Битољ железничким путем”.¹³

Потписивање грчко-српског савеза као отежавајући фактор за спровођење грчке спољне политике, нарочито је дошло до изражаја у периоду који је претходио сврставању грчке војске на страну сила Антанте-постављањем питања транспорта српске војске са Крфа у Солун. Питање евакуације српске армије представљало

¹⁰ Миладин Милошевић, *Србија и Грчка 1914-1918. (из историје дипломатских односа)*, Задужбина Никола Пашић, Зајечар, 1997, 15.

¹¹ Αρετή Τούντα-Φερυάδη, *Εξέλιξη των σχέσεων Ελλάδας-Σερβίας (1912-1940)*, Αθήνα, 1986, 40.

¹² Αρετή Τούντα-Φερυάδη, *н. г.*, 39-40.

¹³ Κ. Ι. Αμναντος, „Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδας (Βούλγαροι-Αλβανοί-Νοτιοσλάβοι, Αθήνα, 1966, 59.

је догађај који је не само узбуркао и поделио грчко јавно мњење и условио кризу у односима две савезнице, већ је изазвао и снажну реакцију Великих сила, одлучујућу за будућу грчку спољнополитичку оријентацију и превазилажење става краља Константина о грчкој неутралности у Првом светском рату. Транспорт српских војних трупа у Македонију, независно од начина на који је коначно спроведен (страни утицај се кретао у распону од могућег француског економског притиска до енглеског давања предујма зајму Грчкој у циљу промене става о грчкој неутралности),¹⁴ као и последица које је имао како на измене у грчкој спољној политици, тако и на ојачавање српске државе у дужем временском периоду, пре свега је утицао на стварање Солунског фронта, привремену равнотежу сила у области између сукобљених фронтова-сила Антанте и сила Централних царстава.

Преговори између Берлина и Софије у циљу придобијања Бугарске за савезништво са централним силама, ушли су у завршну фазу почетком августа 1915. године. Врло осетљиво питање за Немачку било је питање Грчке, односно бугарских претензија према њој, што је могло да одведе Грчку у блок Антанте, а што Немачка никако није желела. „Да би се обезбедила неутралност најјужније балканске државе, немачко вођство је прибегло тајној дипломатској акцији код краља Константина. За вођство Рајха, Србија је, као и Албанија, једноставно била нека врста идеалне жртве којом се могао подмиривати сваки немачки циљ и свака немачка потреба на Балкану”.¹⁵ Неутралност Грчке у Првом светском рату је постала очигледна од октобра 1915. године, односно од момента када је Венизелос поднео оставку по други пут. Његова оставка, као последица неслагања краља Константина о активном учествовању Грчке у рату, додатно је била подстакнута убеђењем грчког премијера да је Уговор о одбрамбеном савезу који је Грчка потписала са Србијом земљу обавезивао да уђе у рат, као и уверењем да су грчки планови о независности и ауторитативности на Балкану непосредно повезани са њеним излагањем из неутралности и избегавању опасности од могућег стварања бугарске превласти. Криза у српско-грчким односима превазиђена је тек по повлачењу грчког краља и поновним доласком на власт искусног дипломате Елефтериоса Венизелоса. „На срећу Јеладе, Грчка се тргла и дошла себи.”¹⁶ Нова влада је превасходно бринула да се република поново приближи Србима, као и да, колико буде у могућности, поправи неправду коју су томе народу учинили један „германизму потчињени краљ, министри и високи војни руководиоци које је пруски милитаризам био опсенио”.¹⁷ Задатак нове владе био је деликатан, „имајући у виду да су Срби дубоко осетили издају својих бивших савезника”.¹⁸ Суштина спољне политике Венизелоса и његових сарадника била је у томе што су умели да покажу

¹⁴ Αρετή Τοῦντα-Φεργάδη, *н. г.*, 102.

¹⁵ Миладин Милошевић, *Србија и Грчка 1914-1918. (из историје дипломатских односа)*, Задужбина Никола Пашић, Зајечар, 1997, 160.

¹⁶ Дипломатски архив грчког Министарства иностраних послова, (даље ГМИП), А политикј 1918, Τελικῆς σκοποῦ πολέμου, ελληγικαῖ βλέψεις, „Ратни дневник”, бр. 38, 150-151.

¹⁷ Ibid. 16. 150-151.

¹⁸ Ibid. 16. 150-151.

Србима да маса грчког народа није била умешана у то издајство. Потенцирало се, „са много такта, да здрави део земље тражи да се неправда поправи и да се поново са јуначком Србијом сарађује на заједничком идеалу, на ослобођењу његове браће”.¹⁹ Превазилажење српско-грчких несугласица, у великој мери је подстакнуто ступањем на престо младог сина краља Константина, престолонаследника Александра, који је усвајајући концепцију Венизелосове Грчке и „нашавши у Принцу Александру не само савезника него и пријатеља, приступио искрено Венизелосовој, Србима и савезницима наклоњеној политици, а осудио искрено лукаво држање свог оца”.²⁰

Српско одобравање одласка краља Константина са престола, уз грчки ентузијазам поводом обновљених савезничких односа, можда су најбоље изражени у телеграму премијера Пашића који је пренео чланак атинског листа „Емброс” у броју од 20. 6. 1917, објављен под насловом „Последњи час, Премијер Србије господину Венизелосу, Топао одговор грчког премијера, Заједнички грчко-српски интереси и одржавање савеза”, „... што ће почети један нови период за грчку нацију, у коме српски народ види коначну победу здравих власти демократије и правде”,²¹ као и одговором у коме је, између осталог, подвукао да ће његова политика „у првој линији подразумевати верно испуњавање савезништва према Србији”.²² Међутим, српски извори давали су нарочити извештај о нешто другачијем ставу који је имало македонско становништво словенског и грчког порекла према политици нове владе. Славомакедонци из Грчке су, по речима Љубомира Јовановића, министра унутрашњих послова, „без обзира што су заузели јасан став у Националном расколу, прећутно подржавали Константина, превасходно из разлога моћи краљевског трона и поштовању према њему, али и зато што су по природи били мирољубиви, и сходно томе, противни спољашњој политици Венизелоса”.²³

„Македонском народу не може се наметнути једно демократско парламентарно уређење, већ једна личност, која у себи оличава сву власт и идеје. Ћутећи, оно даје подршку делу Венизелоса, али када се налази међу људима од поверења, увек говори у Константинову корист.”²⁴ Венизелос је, међутим, у потпуности давао подршку југословенским тенденцијама и слагао се са Пашићем „да будући мир на Балкану треба да се заснива на српско-грчком савезу и тежњи да се тај савез прошири и на економске односе двеју земаља”,²⁵ наглашавајући повољности које би Србији дао излазак на луку у Солуну, омогућавајући на тај начин увоз са запада као и трговачки контакт са Тесалијом и грчком Македонијом, а предлагао је и послератну осовину

¹⁹ ГМИП, Α πολιτική 1918, Τελικοί σκοποί πολέμου, ελληνικά βλέψεις, „Ρατνι дневник”, др. 38, 150-151.

²⁰ ГМИП, „Τελευταία ώρα, Ο πρωθυπουργός της Σερβίας προς τον κ. Βενιζέλο”, Εμπρός, 20. 7. 1917.

²¹ Ibid. 20.

²² Α. Χασιώτης, *Εξέλιξη των σχέσεων 1913-1918*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2004, 197.

²³ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 202.

²⁴ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 203.

²⁵ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 197.

Атина-Београд у коју би евентуално била укључена и нека трећа сила (нпр. Италија). Суштина дипломатских односа Србије и Грчке у том периоду била је у заузимању једног заједничког става, који је био од користи за обе земље у иницијативама за спровођење мира. Иако у почетку противан, Пашић бива приморан да се сложи и тако долази до обнављања српско-грчког савеза, у који је Венизелос, иако она то није званично прихватила, желео да укључи и Румунију. Венизелос је желео да обезбеди обећање за обнављање предратних граница Грчке, а тек онда да се окрене освајачким тежњама ка турским територијама. Разлог постојања оваквог става председника владе Грчке могао се објаснити „јачањем његовог положаја у унутрашњости, као и подстицањем мобилизације”.²⁶

Крiza у српском политичко-војном врху, пад морала српске војске, и уопште Срба који су се налазили на територији Грчке, довела је до јачања непријатељске пропаганде која је позивала на повратак кући. Упоредо је јачао и непријатељски став према српској влади, као и међу српском војском на македонском фронту у области Карацове.

3. Настајање Краљевине СХС и промена у позицији Грчке

Период непосредно пре званичног приступања Грчке силама Антанте био је у великој мери условљен грчком победом у бици код Скра ди Леген. Чврста и тешка Венизелосова дипломатска борба, уз његову стратегију која се развијала на многим нивоима, довела је до постепене промене у међународној позицији Грчке.²⁷ Ситуацију у Србији, међутим, карактерисала је неодлучност њеног спољнополитичког наступа, пре свега неизвесност дипломатских односа према својој позиционо ојачаној савезници.²⁸ Неодређености српског става доприносиле су и унутрашње припреме за остваривање идеје о унији Срба, Хрвата и Словенаца. Период остваривања јужнословенске идеје поклапао се са јачањем грчког положаја. Не може се занемарити чињеница постојања извесне суревњивости и зависти код дела грчких трупа коју су изазивали војнички успеси српске војске на Солунском фронту, а која је проузроковала извесне инцидентне ситуације непосредно пред крај рата, изражене у учесталим изгредима грчких трупа према цивилном становништву на српској територији од маја 1918. године.²⁹ Упркос свему, српска и грчка влада слагале су се у гледишту да заједничка држава Срба, Хрвата и Словенаца може бити јака држава на Балкану и да као таква у савезу са Грчком може представљати фактор од кога је Италија страховала због својих аспирација на Јадранском мору.³⁰

Грчка страна је поклањала изузетну пажњу стварању уједињене Краљевине

²⁶ Νικόλαος Ε. Παπαδάκης, *Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας 1914-1918*, *Επιστημονική Επιθεώρηση*, Χανιά, 2008, 43-44.

²⁷ ΓΜΙΠ, Α πολιτική 1918, τελική σκοπι πόλεμου, ελληνικά βλέρεις, Διαμαντόπουλος, Θεσσαλονίκη 28. 12. 1917, Αρ. 10267 Α5/Π.

²⁸ Миладин Милошевић, *н. г.*, 290.

²⁹ Миладин Милошевић, *н. г.*, 291.

³⁰ Миладин Милошевић, *н. г.*, 292.

СХС,³¹ а ставови званичне грчке дипломатије су претежно указивали на одобравање „усложњавања северног суседа”³² у постојећем односу снага на међународној сцени у датом моменту. Требало би, међутим, навести и постојање извесних грчких приступа посвећених питању јужнословенског уједињења, обојених антисловенским ставовима, писаним из једне пропагандне перспективе, обојене идеологијом 1948, када су се Србија и Грчка на почетку хладног рата налазиле на супротним странама.³³ Богата дипломатска преписка пронађена у грчком Министарству иностраних послова указује на преовлађујући позитиван став званичне Атине, као и на одобравање српских напора у остваривању јужнословенске идеје.

Званично ступање Грчке у рат и исказивање њених иредентистичких тежњи, паралелно процесу уједињења јужнословенских народа у заједничку државу, означило је почетак периода у коме су се две суседне земље званично приближавале, упркос појединачним покушајима за национално остварење и тенденцијама њихових унутрашњих политика које су пружале објективне разлоге за настајање дијаметралних супротности у постојећим спољнополитичким оквирима сцене Балкана.

Приступајући ратном напору на страни сила Антанте, Грчка је „активирала обећање” усвојено 1915, како би испоштовала обавезе које су произиласиле из српско-грчког одбрамбеног уговора од 1913. године.³⁴ На ширем европском плану, у измењеним условима после 1917, дефиниција ратних циљева на Балкану није била мудар избор за Грчку. Имајући у виду њене финансијске и војне слабости, једина логична политика била је политика одлагања.³⁵ „Грчке иредентистичке тежње званично долазе на видело тек после битке код Скра, као и у периоду предаје Бугарске. До тада неизражаване, сада су биле и званично прокламоване.”³⁶

Криза која је избила у грчкој унутрашњој политици током Првог светског рата, донела је олакшицу великим силама, које су и иначе желеле да се умешају у унутарње ствари Грчке. Силе Антанте, у својој жељи да добију савезника у тренутку када им затреба, потпомогле су национални раскол. „Улазак Грчке у рат из неутралности и њено учествовање у I св. рату, и то једну и по годину пре његовог завршетка, дали су јој право да седне за сто дипломатских преговарања, који су почели у Паризу почетком 1919. године.”³⁷ Ступајући званично у рат, Грчка је постала равноправан

³¹ ГМИП, А В (5), Генадиос, број 4970 А В/5, Лондон, без навода датума.

³² Грчка историографија у периоду после 1918. године, упркос настајању Краљевине СХС, нову државу наставља да описује као Срдију, док стварање уједињене краљевине јужнословенских народа карактерише као „усложњавање свог северног суседа”, тј. Срдије.

³³ Γεώργιος Χ. Βασιλιάδης, Αυτ/χου Μηχανικού ε.α., Μέλος Κεντρικής Επιτροπής Ελληνικών δικαίων, “Το ελληνικόν πρόβλημα (έως το κατανοούν οι βόρειοι Έλληνες), Η πρόσδοσία της Γιουγκοσλαβίας έναντι ανταλλαγμάτων και το ολοκαύτωμα της Ελλάδας δια να μη προδώση), Αθήνα 1948., 5.

³⁴ Χέλεν Γκαρδίκας Κατσαδάκης, *Σ e Salonica Σ eatre of operations and the Outcome of the Great War*, Thessalonica, 2005, ΥΜΧΑ, 109.

³⁵ Χέλεν Γκαρδίκας Κατσαδάκης, *н. г.*, 118.

³⁶ Α. С. Ставрианос, *н. г.*, 494.

учесник дипломатских односа међу дотадашњим савезницама, а дипломатска преписка датог периода преноси настојања званичне Грчке да уђе у заједничку акцију са Србијом, коју је премијер Пашић одлагао чекајући инструкције британске владе.³⁸ За разлику од Грчке, Србија је била протагониста у рату и од самог његовог почетка јасно је износила своје тежње. Уједињење Јужних Словена, које је још од раније представљало велики национални идеал, као и његово остварење, био је прва и главна тежња, уколико Савезници однесу победу. Доведени су у питање већ постојећи поседи Србије у Македонији. Бугарска дипломатија хтела је да убеди међународну дипломатију да је већина Македонаца желела укључивање баш у њихову државу. Београд је одговорио читавим низом научних издања, која су подржавала гледиште да су Словени у Македонији припадници југословенске нације. У новонасталој ситуацији српски територијални захтеви су имали апсолутну потребу за подршком Грчке, и зато је апсурд представљала и сама помисао да ће се они проширити ка грчким територијама. Претња коју је Бугарска представљала за обе земље, успоставила је неизбежну сарадњу међу њима.³⁹ Имајући у виду присуство грчког становништва на територији Македоније, потпуно је логично да су постојале грчке претензије према Битољу, бар у виду пропаганде, нарочито изражене од стране локалног становништва и удружења од момента опоравка Грчке, јачања њеног положаја на Балкану и мобилизације од 1917, као и присуства грчких јединица у области Битоља. Венизелос је у наступајућем периоду оштро осуђивао такве планове и идеје покушавајући да сачува добросуседске односе са Србијом, иако они нису били званично прокламовани од стране грчке дипломатије. Иако су и Кундурјотис и Венизелос (као главни заштитник српско-грчког пријатељства), сматрали да је присвајање Ђевђелије од животног значаја за грчке интересе, те тенденције нису остварене. Грчка дипломатија је напустила цео случај, иако су постојале индикације и предлози других грчких дипломатских представника да је ситуацију у којој је „Србија схватала да није поседовала другог пријатеља на Балкану изузев Грчке”,⁴⁰ званична Атина требало адекватно да искористи.

4. Питање признања

Питање признања новостворене Краљевине СХС од стране Грчке, појавило се као изузетно значајан показатељ у настојању грчке стране да се очувају добросуседски односи и после усложњавања њеног северног суседа. Грчка је била међу првим земљама које су признале југословенску државу. Венизелосова тенденција да југословенска краљевина прво буде призната од стране Атине, била је, међутим, предухитрена од стране председника САД-а, Вудро Вилсона, 6. фебруара 1919.

³⁷ Αρετή Τοῦντα Φεργάδη, *Εξέλιξη των σχέσεων Ελλάδας και Σερβίας (1912-1940)*, Αθήνα, 1986, 133.

³⁸ ΓΜΙΠ, Α πολιτική 1918, Τελικοί σκοποί πολέμου, ελληνικά βλήματα, Διαμαντόπουλος, Θεσσαλονίκη, 6. 1. 1918, Εμπιστευτικό έγγραφο Αρ. 165-Α-121.

³⁹ Α. Χασιώτης, *Εξέλιξη των σχέσεων Ελλάδας και Σερβίας 1913-1918*, *Εξέλιξη των σχέσεων Ελλάδας και Σερβίας 1913-1918*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2004, 354.

⁴⁰ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 355.

године. Богата дипломатска преписка руководећих политичара Грчке указивала је на тенденцију пожуривања признања, као и дипломатске процедуре која је признању претходила. „Сада већ амбасадор нове државе, Балугџић је предао своје акредитиве грчком краљу и изразио уверење да ће српско-грчки савез остати на снази и под новим околностима. Нико, међутим, није причао о југословенско-грчким, већ о српско-грчким односима. Паралелно, политички и културни чиниоци 1920, наметали су стварање српско-грчког, а не југословенско-грчког савеза.”⁴¹

Значај првенства признавања новостворене Краљевине СХС и велику заинтересованост грчке стране да буде ефикасна у припремама за утврђивање граница и одржавања Конференције мира, преноси телеграм Венизелосов и Политисов, у којем се изражава жаљење због последице услед неажурност грчке владе слања телеграма амбасади у Београду и о драгоцености изгубљеног времена, што је проузроковало закашњење у признавању.⁴² Сходно новонасталој ситуацији, „две државе сада је требало да на нови начин дефинишу српско-грчки протокол о сарадњи. Грчко Министарство иностраних послова брзо је нагласило тај проблем и предлагало обнављање уговора о савезу, пошто као правно лице српска држава није више постојала. У складу са тим мишљењем, није било могуће да се Југославија обавезе да ће ратовати у Малој Азији, нити Грчка против нпр. Мађарске. Напротив, обе државе требало је да инсистирају на очувању Уговора из Букурешта и Неји-а, а да дефинишу свој савез искључиво према обостраном односу према Бугарској”.⁴³ Потребу да постоји званично тумачење савезничких веза двеју држава, наглашавао је и амбасадор Балугџић. „Ово питање је, међутим, остало неразрешено све до момента одбацивања Уговора о савезу од стране Београда 1924. године”.⁴⁴

5. Захлађење односа-македонско питање као тачка раздора

У првој фази југословенског уједињења нису постојале размирице између нове власти у Београду и Атине. Напротив, добри односи две државе били су потврђени војном и економском сарадњом. Од опште слике одступао је само случај Грка у српској Македонији. „Реакције Атине на зостављање грчког елемента у северној Македонији, карактерисане су скоро као незаинтересованост.”⁴⁵ Интерес Грчке био је да не постоје протести поводом притисака на рачун других нација Југославије: „Нигде није забележен званичан протест, док су грчке дипломате избегавале да врше притисак на Београд, ограничавајући се на једноставне „препоруче.”⁴⁶ Незадовољство грчких изасланика аутократском политиком Београда условило је изражавање наклоности према Хрватима и Словенцима, а извесни наводи војних аташеа амбасаде у Београду,

⁴¹ Л. Χασιώτης, *н. г.*, 246.

⁴² ГМИП, 1919-А-5-в-10, Βενιζελος, Πολιτης, Παρισι, 5. 2. 1919, Εμπ. Εγγ. Αρ. 1055 Α5/в.

⁴³ Л. Χασιώτης, *н. г.*, 247.

⁴⁴ Α. Τούντα -Φεργιάδη, *Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας 1912-1940*, Αθήνα, 1986, 95-101.

⁴⁵ Л. Χασιώτης, *н. г.*, 247.

⁴⁶ Л. Χασιώτης, *н. г.*, 248.

нису оклевали у својим критикама политичара и војног врха у југословенској престоници и њихових ставова према осталим националностима. Грчки извори описивали су „неспособност Срба” да уче последице аутократске владарске политике која је била благослов за Грчку, јер се захваљујући њој Краљевина СХС појављивала као разједињена, а самим као тим безопасна за свог јужног суседа.⁴⁷ Одломак из поверљивог телеграма пуковника Травлоса Главном Штабу (16. 10. 1919), говори о тадашњој политичкој ситуацији у Србији, потврђујући ставове о проблемима са којима се суочавала нова мултиетничка држава: „Стара Србија само што се опоравила после Савезничке победе, одмах се нашла у потреби да се суочи са озбиљним проблемима организације, који су се пре свега односили на економске проблеме, а са друге стране за Југославију је било немогуће да се нађе на путу решења.”⁴⁸ После боравка у Југославији, пуковник Травлос, описује порекло Хрвата и Словенаца: „Српску државу сачињавају као што је већ познато три дела Старе Србије, Хрватске и Словеније. Словени и Хрвати су стара словенска племена која потичу још из 1102. године, из времена потчињености Мађарској и Аустроугарској. Касније, после много времена долази да сазнања да су, без обзира што су били у католичанству имали исту националну свест као и Срби. Хрвати и Словени под утицајем немачке културе нису имали ништа заједничко са Србима из Старе Србије. Словенци и Хрвати се потпуно унапредовали у питању културе и образовања, нарочито негују индустрију и науку. Налазе се под утицајем монархистичких схватања и аутократског државног уређења, које се огледало у помпезним дворским племићким титулама. Аустријанци су се нарочито додворавали Хрватима, који су били једно од главних племена коме су додељиване титуле, племство и право унутарње управне аутономије, лично од Принца.”⁴⁹ Карактеришући Србе као „претежно шовинисте”,⁵⁰ наводи да они никада нису ни помишљали на уједињење са Хрватима и да је за њих одлука Конференције мира о уништавању Двојне монархије била неочекивана, јер су се надали само уједињењу са Босном и Херцеговином. „Ни хрватски народ ни у сну није могао претпоставити да ће од давнина потчињен владарима из династије Хабзбурга доћи под власт породице Карађорђевића, коју су сматрали породицом војничком или краљевском.”⁵¹ Сматрао је да Срби у почетку нису политизовали југословенски проблем онако како је требало, јер су показали потпуно неповерење према Хрватима и одузели им сваку могућност управљања. Наводе пуковника Травлоса који Србе карактерише као „шовинисте” и „нижег ранга”, очигледно пропагандно обојене, можемо сматрати уводом у период промене српско-грчких односа који је уследио, као последица, између осталог, неразјашњене ситуације у северној Македонији. Пуковник Травлос у извештају поздравља потез премијера Пашића, тврдећи да је он на време предвидео грешку такве политике, али не желећи да се изложи лично

⁴⁷ Λ. Χασιώτης, *н. г.*, 249.

⁴⁸ ГМИП, 1919-А-5-в-10, Травлос Спирос Главном Штабу, пов. Док. бр. 1019/II/709.

⁴⁹ *Ibid.* 48.

⁵⁰ *Ibid.* 48.

⁵¹ *Ibid.* 48.

бесу Срба „шовиниста” који су, како каже, „желели потпуно потчињавање Хрвата”, наредио је Протићу, „министру партије”, да се заузме у Скупштини за подржавање идеје оснивања федерације. Пашић је у Паризу објаснио да је, наводно, без његовог знања, Протић следио такву политику. Страх од евентуалног јачања Србије, као потенцијалне опасности за Грчку, очигледан је и у наставку Травлосовог извештаја, као и приказ за Грчку повољних супротности Срба и Хрвата: „Нажалост, међутим, за Србе и на срећу за Грчку, није се чинило да је превладала та идеја, према којима би Србија постала за нас сусед моћан и опасан, ако би се претпоставило да би се данашња тренутна оријентација политичких гледишта и комбинација променила. Хрвати су у почетку радосно прихватили наду да ће им Конференција омогућити начело самоопредељења нација. Међутим, схватили су да су уместо слободе пали у руке деспотских и много нижих (у погледу културе) Срба и почели су да мењају мишљење. Потврђено је да се хрватска војска борила против српске војске, а такође да у Србији највеће злочине нису починили Аустријанци и Немци. О томе, Срби без резерве причају. Чинило се да Анте Трумбић, представник Хрватске на Конференцији мира, истински жели уједињење. Данашње стање југословенског проблема чини се веома озбиљно.”⁵² Коментаришући у наставку војну ситуацију у Србији, пуковник Травлос прецизно износи следеће затечено стање:

„Српско-хрватска војска је у потпуном распаду;

Не постоји ни најмање расположење Срба да поклоне поверење Хрватима или да их учине надлежним за управљање, нити Хрвата да служе надређене Србе ;

Србију је у потпуности окупирао питање Хрватске, нарочито Ријеке, као и аномалија Црне Горе. Њена пажња је усмерена према Албанији и скоро је незаинтересована за јужне границе (према Грчкој)”⁵³

У циљу будног надзора поменуте ситуације, изложио је следеће мере предострожности према могућој „немачкословенској опасности”:

- 1) оснивање информационог центра у Београду који би био сачињен од високог официра, којег би помагао један капетан и један поручник;
- 2) под обавезно оснивање бироа за информације у Скопљу под управитељством капетана топографа, који би био позван као високи официр резерве Надзорништва у конзулату у Скопљу.⁵⁴

6. Заокрет у српској „грчкој” политици

а) Пропаганда двеју земаља на територији Македоније

Српска пропаганда је значајно ослабила после савезничке победе на Македонском фронту у септембру 1918. године. Међутим, примењивање пропагандне српске тактике ипак је настављено и по свршетку рата. Изузетак су представљале одређене акције власти у српској Македонији, које су у покушајима да придобију

⁵² ГМИП, 1919-А-5-в-10, Травлос Спирос Главном Штабу, поверљиви документ бр. 1019/II/709.

⁵³ Ibid. 52.

⁵⁴ ГМИП, 1919-А-5-в-10, Травлос Спирос Главном Штабу, пов. Док. бр. 1019/II/709.

своје славомакедонске држављане, показивале интересовање за становнике под грчком доминацијом. Постојале су четири различите верзије српских пропагандних потеза: „1) У српским школама учи се да је Солун један попутно природан излаз Србије, да је мајка Константина Палеолога била Српкиња и да је град био део српске деспотовине вековима; 2) солунски Јевреји, који се како се чини подстичу сваки вид антигрчке пропаганде стремећи ка аутономији града, Македоније и Тракије, после Аустријанаца окрећу се Србима; 3) у српској војсци преовладава мишљење да је земља на северу надокнађена, али не и на југу; 4) званични Срби су изјавили француским официрима да ће Грчка клонути под унутрашњим прокраљевским устанком и да ће Србија интервенисати да не прођу Бугари”.⁵⁵

Грчке пропагандне активности у српској Македонији, у почетку су наилазиле на велике препреке, пошто је Атина у основи била против оспоравања превласти Београда у наведеној области. Пропаганда је била заснована на иницијативама незваничних чинилаца. Грчке тенденције су углавном биле засноване на реакцијама грчког елемента из ове области, изазваних лошом управом и шовинистичким понашањем српских власти, али и делатностима северномакедонских избегличких удружења, а нешто мање на жељи за присвајањем српских територија. „Истина је да је грчка држава учинила веома мало да заштити грчки елемент српске Македоније од избеглиштва и насилног посрбљавања. Овакав став је био заснован на хладнокрвним политичким проценама. У случају да је Атина тежила признавању постојања грчке мањине, била би приморана да уступи иста права Славомакедонцима на својој територији. Београд ју је рано изричито обавестио да неће прихватити ни једно друго уређење овог питања. Уосталом, Венизелос није намеравао да дозволи „заштиту” другојезичних народа у земљи од једне словенске силе, чак иако је у питању била савезничка. Зато је одлучио и да се одрекне било какве врсте права која се тичу Грка у српској Македонији”.⁵⁶

Српска пропаганда у послератном периоду проузроковала је грчку несигурност за задржавање утицаја над становништвом у овој области, без обзира на важећи српско-грчки уговор о савезу који је много значио не само за пласирање интереса обе државе, али и за одржање равнотеже у области, о којој су пре свих бринули Француска и В. Британија. „Спремност грчких власти да прихвате толико различитих верзија за будућу превласт над Солуном и у Македонији изражава без даљњег грчку несигурност за њихову превласт у области. Ову забринутост, иако није била у потпуности без основа, требало је сматрати претераном, али и карактеристичном за сталну сумњичавост и страх грчке државе за скоро освојене македонске територије”.⁵⁷ Преписка и уопштено, документација пронађена у Архиву Министарства спољних послова Грчке поред приказа о српској и грчкој пропаганди на територији Македоније и њеном утицају на односе двеју влада током 1919. године,

⁵⁵ Α. Χασιώτης, *Εξέλιξη των Σερβικών Προπαγανδιστικών Στόχων 1913-1918*, *Επιστολές* (Επιστολές) Θεσσαλονίκη, 2004, 304.

⁵⁶ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 305.

⁵⁷ Α. Χασιώτης, *Εξέλιξη των Σερβικών Προπαγανδιστικών Στόχων 1913-1918*, *Επιστολές* (Επιστολές) Θεσσαλονίκη, 2004, 386-387.

као и у периоду који је следио, указивала је на покушаје грчке стране да прикрије било какво незадовољство локалног становништва у области Битоља и Флорине, као и свуда навођене покрете Срба и покрете грчких власти против Срба, које је званична Атина признавала, чинећи упорне и непрестане покушаје да се ситуација на територији српске Македоније умири и да се нагласи пријатељство са Србијом.⁵⁸ Увиђајући опасност од постојеће пропаганде за погоршавање дипломатских односа двеју земаља, „Венизелос је разуверио Пашића о било каквој намери Грчке да се меша у српска владајућа права и поновио да је српско-грчко пријатељство основни избор његове политике. Паралелно, дао је налог МИП-у да се српској влади не пренесе жалбе сународника”.⁵⁹ Упркос потврди о постојању протеста у наведеним областима и у периоду после Венизелосових наређења, политика грчког премијера остајала је доследна уверењу да су „пријатељски односи са Србијом основа наше политике”.⁶⁰ Сличну садржину имају и делови Венизелосовог телеграма упућени Кундурјотису, грчком министру у Београду, којима је овај упућиван да треба да убеди премијера Србије како је он, Венизелос, уверен да су интереси Срба и Грка на Балкану заједнички и да обе владе треба да тај став усаде у свест и јавно мишљење својих поданика.⁶¹

б) Питање мањина-српска и грчка пропаганда

Анализа пропаганде на територији Македоније у периоду промене српско-грчких односа налаже осврт на питања грчке мањине, односно грчког становништва у српској Македонији. „Балкански ратови дали су могућност Србији да скоро удвостручи површину својих територија. Чињеница је да српски државни механизам „нове земље” третирао аутократском и централизованом политиком, предузимајући мере које су често изазивале бес и реакције домаћег становништва”.⁶² Понашање српских власти према грчком елементу није се изменило ни после краја рата, па се талас избеглица према Грчкој наставио. Притисак српских власти био је усмерен на учене грчке људе и на грчку цркву.⁶³ Судбина преосталог грчког становништва под југословенском влашћу била је извесна у том моменту.⁶⁴ Са једне стране политика Београда за директним посрбљавањем у македонским епархијама, а са друге нерасположење грчке државе да подржи положај сопствене мањине довели су до новог великог одливања према Грчкој. Овај избеглички талас је родио у грчкој војсци „осећај раздражености и спонтанно заузимање непријатељског става, колико због заштите тиранизованог грчког становништва у тим крајевима, толико и због очувања поноса. Овакав осећај је постао још јаче изражен од момента када се војно руководство земље

⁵⁸ ГМИП, 1919, А/В, Венизелос, Париз, 28. 2. 1919, пов. док. др. 1874

⁵⁹ Α. Χασιώτης, *Εξέλιξη των Ελληνο-Σερβικών Σχέσεων 1913-1918*, Θεσσαλονίκη 2004, 357.

⁶⁰ ГМИП, 1919-А-5-в-10, Венизелос (Париз), ГМИП-у, 21. 3. 1919.

⁶¹ ГМИП, А /1919/ 1/5/В/10, Венизелос (Париз), Кундурјотису, 21. 3. 1919.

⁶² Α. Χασιώτης, *Εξέλιξη των Ελληνο-Σερβικών Σχέσεων 1913-1918*, Θεσσαλονίκη 2004, 309.

⁶³ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 309.

⁶⁴ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 332.

уверило у непријатељски став српских власти према грчким војницима и домаћем грчком становништву, коме се дозвољавала употреба само српског и „локалног македонског дијалекта”.⁶⁵ Грчка политика у Северној Македонији је „спровођена у складу са уверењем да је грчко-српски савез много важнији за интерес државе од било ког другог, сумњиво успешног освајања нових територија у моменту када није била у потпуности успоставила своју превласт у северној Македонији”.⁶⁶ Усвајајући један изузетно умерен став у вези са грчким заједницама Јужне Србије, званична Атина је у суштини уступала Београду право да одлучује о њиховој судбини. Једини изузетак у грчкој спољној политици представљало је потврђивање појаса Ђевђелија-Дојран Србији. Србија је, са друге стране, прижељкивала потврђивање овог прилаза према македонској престоници како би могла да врши дипломатски притисак према Грчкој. Активирање грчке пропаганде у северним деловима Македоније, као реакција на тенденције Београда, отпочело је управо „у циљу уступања грчког држављанства избеглицима, организовању окупљања против српске превласти, слању меморандума грчким властима и страним политичким чиниоцима који су описивали јадан положај Грка у области Битоља и Ђевђелије.”⁶⁷

Грчка пропаганда после рата је, насупрот српској, која је у подручју Македоније ослабила, у области Битоља и у Ђевђелији јачала (у периоду од предаје Бугарске до потписивања мировних уговора и коначног утврђивања граница). Иницијатива за спровођење такве пропаганде припадала је избегличким удружењима са наведених територија. У покушају да ограничи делатност наведених удружења, званична Грчка је упутила један меморандум Централној управи Македоније у коме наглашава „да ће њихово понашање негативно утицати како на српску владу, тако и на квалитет њиховог живота у Битољу”.⁶⁸ Случај Ђевђелије је наставио да интересује грчке власти, бар до званичног утврђивања граница. Упркос тврдњама да су српске претензије у Бугарској поново поставиле питање српско-грчких граница, као и предлога о грчкој реакцији и освајању наведеног појаса,⁶⁹ Атина је у потпуности одбацила било какве претензије према Србији, сматрајући да је Грчкој њена подршка много битнија и потребнија у другим, значајнијим територијалним претензијама.

ц) Црквена, школска и питања језика

Питање организовања цркве, односно превласти српске цркве над грчким заједницама у Македонији, представљало је тачку раздора у односима Србије (Југославије) и Грчке, а нарочит утицај имало је на односе Срба и Грка у Македонији. Суштина неспоразума налазила се у чињеници да је црквено питање, које је требало решити између Атине и Београда, постало предмет неспоразума у који се умешао

⁶⁵ ГМИП, 1919 А/5/в (10), Γενικό Στρατηγείο προς ΥΠΕΞ, Θεσσαλονίκη, 7. Φεβρουαρίου 1919.

⁶⁶ Α. Χασιώτης, *н. г.*, 338.

⁶⁷ ГМИП, 1919 А/5/в(10), Γενικό Στρατηγείο προς ΥΠΕΞ, Θεσσαλονίκη, 7. Φεβρουαρίου 1919.

⁶⁸ Α. Χασιώτης, *Σχέση Μαкеδоније и Србије 1913-1918*, *Εκδόσεις Κριτική*, 2004, 343.

⁶⁹ Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (даље ЕЛИА), Αρχείο Βενιζέλου, φάκελος 9, υποφάκελος 9.2) (превод делова Мазоракисовог меморандума од 17.3. 1919.)

и Екуменски патријархат. „Атина се још од 1914. сложила са уступањем грчких цркава српској цркви, тражећи једноставно да постоји одговарајући споразум са Екуменским патријархатом. Уистину, 1919. је постојао договор између српске владе и Фанара, који је предвиђао у свом члану 5 препуштање патријаршијске бригае о грчким заједницама Београду. Патријархат се плашио да би препуштање грчких заједница Србији представљао повод за умањивање привилегија одговарајућим заједницама Румуније и Русије. Веровало се, а то се касније потврдило као тачно, да члан 5 није представљао довољну гаранцију и да је требало да се у саме преговоре умеша и званична Атина. Главно питање у разговорима између Фанара и Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца је био избор српског патријарха, за који је неопходна била и сагласност Екуменске столице. Представници Патријархата су поставили питање грчких заједница, конкретно, употребе грчког језика у литургији, црквеној и школској управи. Гавриловић је као главни у српском представништву, изразио nelaгодност по питању изношења питања грчких заједница у Србији од стране Патријархата, у моменту када је оно требало да представља резултат споразума између грчке и српске владе.”⁷⁰ Притисци су постојали и на црквено устројство на Светој Гори.⁷¹ Коначан споразум је потписан 18. марта 1920. године и предвиђао је осамостаљивање цркава северне Македоније од Патријархата, као и признавање уједињења цркава Србије, Црне Горе, Карловаца и Далмације у једну „Аутокефалну уједињену православну српску цркву Краљевине СХС”.⁷²

д) Питање држављанства

Једно од питања које је имало знатан утицај на дипломатске односе Србије и Грчке, а које је остало отворено све до краја рата, јер су обе владе инсистирале на својим старим ставовима било је и питање добијања држављанства на територији Македоније, у оквиру које су постојале 4 категорије становништва, а „развој догађаја у периоду између 1913. и 1918. присилио је већину становника Македоније да изабере држављанство, без обзира да ли им се оно свиђало или не”.⁷³ Прва категорија се односила на бивше становништво Отоманског царства, које се населило у од Грчке припојене територије до 1913, али је потицало од „нових земаља Србије”. Влада која се ослањала на Уговор из Атине, није могла да прихвати став Београда и да све оне који су припадали овој категорији сматра југословенским поданицима. Изузетак су представљале 92 породице које су биле насељене на грчком тлу после потписивања Уговора, и које су изјављивале да су тежиле добијању југословенског држављанства. Сви други становници грчке Македоније, који су желели да га добију, требало је да се преселе у Краљевину СХС. Другој категорији су припадали они који су потицали са југословенских територија и живели тамо стално, али су у Грчкој боравили из

⁷⁰ Л. Χασιώτης, *Εξέλιξη των Ελληνορθόδοξων Κοινοτήτων 1913-1918*, *Εκδόσεις Βάνιας*, Θεσσαλονίκη, 2004, 333-334.

⁷¹ Архив Србије, АЕ 35, 1744, Архиепископ Београдски и Митрополит Србије Димитрије, 10. 7. 1919.

⁷² Л. Χασιώτης, *н. г.*, 334.

⁷³ Л. Χασιώτης, *н. г.*, 373-374.

професионалних разлога. Атина је ове особе признавала као југословенске држављане, али није прихватала да учини исто и за Јевреје и Муслимане, којима је било додељено српско држављанство на грчкој територији после 1913. године и који су били сврстани у посебну категорију, а коју су чинили и бивши аустријски и бугарски поданици. Влада је прихватала овај њихов избор, али под условом да, у одређеном року, напусте грчко држављанство зарад српског. У суштини, владе Србије и Грчке нису могле да се усагласе, а „то је био и један од разлога покушаја оспоравања српско-грчког савеза из 1913, када је питање додељивање држављанства постало нарочито актуелно”.⁷⁴ Питање држављанства је од почетка било повезано са српским присуством у Солуну, а све до балканских ратова, везе српске мањине са осталим заједницама у граду су биле конвенционалне, изузимајући оне са бугарском заједницом, где је због националних сукобљавања постојало стално непријатељство.⁷⁵ Промена у економским односима двеју земаља, која се огледала у отежавању промета, нарочито у зони Солуна, био је још један од показатеља промене у дипломатским односима између Србије и Грчке.⁷⁶

Упркос свим наведеним разликама, неопходно је навести непрестане покушаје очувања добросуседских односа две савезнице, које је нарочито потенцирала грчка страна. Политичка иницијатива председника Венизелоса у периоду припрема за одржавање Конференције мира, посебно је наглашавала значај очувања пријатељских односа, који је сматран кључним за „заједнички наступ у Паризу”, као и за позитиван исход дефинисања граница на Балкану.⁷⁷

7. Конференција мира у Паризу

Краљевина СХС је делила невоље свих малих држава учесница Конференције мира. Њена права су била веома ограничена и она је потпуно зависила од великих сила. У току своје даље историје, Југославија је увек морала да се бори за равноправно

⁷⁴ Л. Χασιώτης, *н. г.*, 377-378.

⁷⁵ Л. Χασιώτης, *н. г.*, 379.

⁷⁶ ГМИП, 1919-А-5-в-10, Солонакис Главној управи Солуна, 25. 11. 1919, ГМИП, „Трговачки глас”, Београд, 13/11/1919, ГМИП, „Стара Србија”, Скопље, 9. 11. 1919.

⁷⁷ ГМИП, А' /1919/ 1/5/В/10, Венизелос Кундурјотису, 21. 3. 1919. („Са друге стране, на уму су ми наше националне тежње пред Конференцијом, где би требало да наведем грчко расејање у иностранству и благородно браним како српске интересе у Македонији, тако и наше. Немам ниједну једину намеру да од Конференције затражим ратификацију српско-грчких граница. Напротив, целокупна база моје политике пред Конференцијом заснива се на сарадњи са Србијом. Једна нова тенденција објављена у италијанском журналу „Епоха”, такође је била управљена против мене. Замолио бих вас, такође, да кажете председнику Савета Срба, са ким у потпуности делим мишљење, да не можемо објаснити примедбе које потичу од становника Македоније, да сам издао наредбу нашем министру спољних послова да више не прихвата и не преноси те жалбе, без обзира што су написане у пријатељској форми, да у потпуности разумем незадовољство које проузрокују у Београду, јер знам какво незадовољство проузрокују у Атини сличне рекламације Посланства Србије по питању становника грчке Македоније. Уверите премијера Србије да сам увек вођен истим пријатељским осећањима и да су интереси Срба и Грка на Балкану заједнички и да би наше две владе требало ово да усаде у свест наших народа, како би спречили сву злобу која би могла разјарити јавно мњење.”)

место у међународним односима и страхује од политике великих сила и објективно је била тесно везана за развој међународних проблема, у којима су те силе водиле главну реч.⁷⁸

„То што је 1919. прихваћена као победничка, омогућило јој је да на Конференцији мира учествује и да свој међународни живот почне без материјалних и психолошких оптерећења. Последица оваквог стања је била заинтересованост Краљевине Југославије да се очува „версајски систем“ у периоду између два светска рата. Као југословенска држава, Краљевина СХС је већ на Конференцији мира, имала у својој терминологији појмове као што су национална територија, национална сувереност, право на независан национални живот, национални интерес, и сл., снажне политичке, идеолошке, правне и моралне аргументе.”⁷⁹ Питање признања новостворене државе, као изузетно значајно за дефинисање међународне позиције нове државе, поред питања утврђивања граница заокупљало је изузетну пажњу југословенске делегације. „Велесиле из победничког табора Антанте остајале су на конзервативној позицији непризнавања нове државе, али је зато америчка дипломатија била прва која је у томе променила став.”⁸⁰ У наставку одржавања преговора, издвојио се предлог А. Трумбића, који је 1. марта изашао пред делегацију са предлогом нове албанске политике.⁸¹

Општи утисак који се о активностима представника Краљевине СХС намеће, без обзира што је наступала носећи наведено име, као и поред тога што је током Конференције и званично била призната под таквим именом, јесте да је остала сматрана само српском и поред званичног заступања јужнословенских интереса. Питање Македоније, кључно за дефиницију јужних граница према Грчкој, на Конференцији није постављено. За наступ грчке делегације, податке налазимо у приказима српских (југословенских) дипломатских архива. Иако се питање решавања проблема у Македонији није директно постављало, низ докумената упућених било српској или грчкој делегацији, а које наводимо, показују утицај ситуације у овој области на односе Србије и Грчке током Конференције у Паризу.⁸² Најбољи приказ грчког дипломатског наступа може се уочити из писма министарства иностраних дела СХС делегацији у Паризу, и то као показатељ тежњи српске стране да укаже на „двоструку политичку игру Грчке” тог периода и очевидну разлику између званично прокламованих и неисканих тежњи грчке дипломатије, које су прикриване под

⁷⁸ Андреј Митровић, *Југославија на Конференцији мира (1919-1920)*, Београд, 1969, 1.

⁷⁹ Андреј Митровић, *н. г.*, 2.

⁸⁰ Др Богдан Кризан, *Васка љолићка Југославенске државе (1918-1941)*, Загреб, 1975, 14-15.

⁸¹ Андреј Митровић, *н. г.*, 175.

⁸² Аретј Тоунта - Феруадн, *1912-1940, Σιδέρης, Αθήνα 1996, 133*; Архив Срдије и Црне Горе, Ф 336, фасцикла др. 59- Медијонес Касаветес Пашићу, Бостон, 5. 2. 1919; АСЦГ, Ф 336, фасцикла др. 59- Протић, Београд, 22. 2. 1919, док. др. 1542; АС ЦГ, Ф 336, фасцикла др. 59- Протић, Солун, 23. 2. 1919, др. 3452; АСЦГ, Ф 336, фасцикла др. 59- Протић, Солун, Паризу, 26. 2. 1919, др. 2096; АСЦГ, Ф 336, фасцикла др. 59- Протић, Солун и Београд Паризу, 22. 3. 1919, др. 8531; АСЦГ, Ф 336, фасцикла др. 59- МИП Краљевине СХС делегацији, Париз, 16. 7. 1919, др. 1867.

велом негодовања грчког елемента у Македонији.⁸³

Закључујући увид у грчку дипломатску иницијативу за време Конференције у Паризу наводимо још један докуменат из српске дипломатске преписке наведеног периода, који указује на условљеност дипломатских односа два суседа ситуацијом у Македонији, иако питање ове територије није било на званичном програму конференције: „Док Грци воде пропаганду на нашој територији дотле заборављају да у њиховој Македонији живи око 300 хиљада Словена у компактним масама који ће једног дана неоспорно тражити да се уједине са Југославијом. Мада Грчка тврди да у целој Македонији живи грчки елемент, ипак она увиђа опасност од Словена, које сматра као Грке „бугарофоне“, те према једној висти, намерава доселити у Македонију око сто хиљада Грка из Тракије и Мале Азије. Али имајући у виду отпорност словенских племена у погледу одржавања народности-о чему има историјских доказа-више је него сигурно да ће се ови дошљаци пре пословенити него што би они погрчили македонске Словене.”⁸⁴

⁸³ АСПГ, Ф336, фасцикла бр.59- Михаиловић, Београд Паризу, 29. 10. 1919, бр. 2096. („Начелник округа битолског доставио ми је акт следећег садржаја: У разговору са једним угледним овдашњим грађанином Грком, који се синоћ вратио из Соуна дознао сам следеће: Члан 51 уговора са Аустријом односно права мањине изазвао је у Грчкој велику пренераженост. Грци који су се свим силама трудили да словенски елемент у Грчкој јелинизирају и да то прође неприметно од Великих Сила, осетили су да овај члан уговора може постати врло опасан за њих, јер јелинизирање словенског елемента не иде лако, а уговор даје могућности том елементу, да се отме испод грчког притиска и да развија агитацију у корист чувања свог језика и своје народности. Услед тога су Грци развили нову агитацију, да још док има времена докажу страном свету да славофили у Грчкој, тј. они који говоре словенски нису словенског порекла, јер су им стари били чисти Грци, већ да су примили само словенски језик, нарочито последњих година, преко егзархијске агитације. Интелигенција грчкој је стављено у задатак да ову идеју што више пропагирају међу народом. Неколико професора универзитета одређено је да иду на страну, нарочито у Париз и преко новина и нарочитих издавања, докажу грчко порекло тих елемената. Међутим, то се у пракси тешко изводи, јер чиновништво грчко, нарочито ниже, још увек рђаво поступа са словенским елементом. Словенима јавно у очи говоре да су Бугари и да су непријатељи Грчке, што изазива отпор код тог елемента и тежњу на самоодбрану и чување свог језика. У страху да се тежње тог словенског елемента не помогну и са српске стране, Грци су изгледа дали миг нашим битолским Грцима да престану сасвим са агитацијом у корист тражења својих права мањине, односно тражења да им се даду школе и цркве, а на исто су ови Грци увелико били почели да помишљају у последње време. Као девиза за ово им је – нек Србија задржи своје, а Грчка своје и нека сваки ради шта хоће у својој земљи. Уопште, због овога је завладао велики песимизам и страх у Грчкој, утолико пре што им се Тракија извлачи из руку и што оно добивају из земље свега до Ксантија и Ђумуџине. Друга једна nelaгодност која мори Грке у последње време, то су наши односи са Италијом. Будући везани са нама уговором, они страхују од евентуалног рата са Италијом. Они већ помишљају како би морали одмах напасти Италију. Зато са великим интересом прате српске ствари. Код њих се већ говори да је код нас мобилизовано 17 класа. У Хрватској и Словенској и верују да ће увелико доћи до рата. Против Венизелоса постоји велико негодовање, протурaju се вести да он није ништа урадио за Грчку и да ће је на крају крајева упропастити. У Патријаршији полагају велику наду да ће она моћи одржати јелинизам и у Србији, јер она тражи да српска црква иако ауто-кефална призна старшинство Патријаршије и духовну везу са њом. У цитираном извештају нарочито подстиче настојавање грчких званичних кругова да овамошњи Грци не изазивају питање о стварања грчких школа и цркве у Битољу. Противно томе настојању постоји покрет у овдашњој вароши међу гркоманим елементом, да тражи грчку школу и цркву. По тој појави изгледа да је настојавање званичне Грчке, околишан и раније јављен без дејства на овај свет, или је то хипокритско грчко покорвање једног смера, који је у самој ствари покренут мигом из Атине, но истим начином настојати да се и покрет словенско-српски појави на територији грчкој. Покрет тај мислим да би нама био користан, ако не за наше аспирације на територије словенске у Грчкој, а оно за сузбијање антинационалног покрета на нашој територији и Гркмана и можда и неких других. Молим да се о овој појави озбиљно размисли.”)

⁸⁴ Архив Србије и Црне Горе, Ф336, фасцикла бр.59- Михаиловић, Београд, Паризу, 30.10.1919, бр. 12961.

Creation of the Serbs, Croats and Slovenes kingdom and Greece

Making Serbian-Greek defense alley from 1913, to a great extent, limited realization of territory pre-tensions both of Serbia and Greece which, as a consequence had increased tension among Serbian population as well as Greek inhabitants both in Serbian and Greek Macedonia. Disputes between governments of the two alley countries had to be covered by propaganda. One of the changes which was brought about by creation of the Serbs-Croats-Slovenes Kingdom was, generally speaking, centralized, autocratic policy of Belgrade which inevitably reflected on treatment of Greek population in Serbian Macedonia. Destiny of Greek communities in those territories additionally pre determined by conditional 'not interested' attitude of Athens was to be gradually abolished and assimilated in the coming years, in general belief that Serbian-Greek alley is much more important than any kind of conquests of new Serbian territories. However, activities of refugee associations were continued independently from official Greek diplomacy lead by President Venizelos, even in the period after forming official borders, and they were even more encouraged when monarchist parties came in power since 1920. The questions of citizenship, as well as language, church and education were more difficult to be solved in the existing situation. Economic changes as one more indicator of slightly modified relations between Serbia and Greece were most obvious in the duty free zone of Thessaloniki. Serbian tradesmen, due to changed political situation, had higher taxes as well as engraved trade conditions in general, even introduced by official Greek institutions which as a consequence had a protest from official Belgrade and means of public information of newly formed Kingdom. It seems that tendency to preserve friendly relations especially in that period was particularly supported by official Greece. Presentation of Serbian delegation at Peace Conference in Paris was just one more confirmation 'that in spite of official representation of south Slavs' interests and its official recognition as delegation of Serbs, Croats and Slovenes Kingdom during the Conference, its policy was considered exclusively as Serbian by the participants. Although solving of 'Macedonian question' was not included in the official Conference program, diplomatic correspondence of the two alleys from this period show that the situation in Macedonia had a great impact on behavior and presentation of the two neighboring countries in the period of determining borders.

Aleksandra M. PECINAR, PhD

La création du royaume SCS et la Grèce

L'assemblage de l'union défensive serbo-grecque de l'année 1913, en grande partie, limita la réalisation des prétentions territoriales tant de la Serbie que de la Grèce, ce qui eut pour conséquence une tension accrue autant parmi les Serbes que chez le peuple grec et de la Macédoine serbe et de la Macédoine grecque, ainsi que des désaccords dans les relations des gouvernements des deux états alliés, qui durent être dissimulés par l'intermédiaire de la propagande. Une des modifications, qui fut amenée par la formation du Royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes, fut d'une manière générale la politique centralisée, autocratique de Belgrade, qui se refléta forcément aussi sur le traitement du peuple grec dans la Macédoine serbe. La destinée des communautés grecques sur ces espaces, en outre vouée au "désintéressement" conditionné d'Athènes, fut qu'elles s'éteignent et s'assimilent progressivement durant les années à venir, d'opinion préconçue que l'union serbo-grecque soit plus importante que n'importe quelle conquête de nouveaux territoires serbes. Les activités des associations de réfugiés continuèrent cependant en dehors de la diplomatie grecque officielle, menée par le président Venizélos, et cela même durant la période suivant la formation des frontières officielles, et furent encore plus stimulées par la venue des partis monarchiques à partir de 1920. Résoudre les questions de nationalité sur les territoires mentionnés, ainsi que les questions de langue, d'Église et d'école, fut certainement difficile dans la situation existante. Les changements économiques, comme encore un des indicatifs des relations quelque peu modifiées de la Serbie et de la Grèce furent les plus remarquées dans la zone douanière libre de Thessalonique, où l'on imposa aux commerçants serbes, par suite de situation politique modifiée, des charges alourdissantes, tout comme le furent les conditions de commerce de façon générale, même de la part des institutions grecques officielles, ce qui eut pour conséquence les désapprobations du Belgrade officiel, ainsi que des moyens d'information publique du royaume nouvellement créé. Il semble que les aspirations pour conserver les relations amicales à cette période furent principalement soutenues par la Grèce officielle. La participation de la délégation serbe à la Conférence de la Paix à Paris fut seulement une confirmation en plus, qu'en dehors de la représentation officielle des intérêts yougoslaves et de sa consécration officielle en tant que délégation du Royaume SCS pendant la durée de la Conférence, sa politique fut toutefois considérée uniquement comme serbe de la part des participants. Même si le fait de résoudre la "Question macédonienne" ne fut pas au programme officiel de la Conférence, la correspondance diplomatique des deux alliées, échangée à cette période, montre que la situation en Macédoine eut en effet de l'influence sur le comportement et la participation des deux pays avoisinants pendant la période de détermination des frontières.

Aleksandra M.PECINAR, Dr

1917. Επίσκεψη του Πρωθυπουργού
Ελευθέριου Βενιζέλου στο
Μακεδονικό Μέτωπο.

шајр иј раВ ни а н ър ній 1917. ин
Војни музеј у Њијини, Колекција слика из рвој свејтској рајта, 1917, слика др. 59

Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Λόχος Ευζώνων
με Σέρβους Αξιωματικούς και Οπλίτες.

В на ај н а рї и ъиџири аи р аниџи аш р иї рајта
Војни музеј у Њијини, Колекција слика из рвој свејтској рајта, слика др. 56